

возраста, обозначены два подхода в процессе моделирования: технологический и геронтологический. Автором предложена авторская структурно-функциональная модель социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания, которая направлена на повышение качества жизни человека в старости. Как определенный алгоритм действий, она представлена взаимосвязанными компонентами: целевым, содержательно-технологическим, организационным и результативным. Определены цель и основные задачи каждого из компонентов и доказано инновационность разработанной модели в современных условиях развития украинского общества.

Ключевые слова: моделирование, люди пожилого возраста, социально-педагогическая поддержка, модель социально-педагогической поддержки жизнедеятельности людей пожилого возраста.

ZHYNYNska MARIA, *The model of social-pedagogical support of the life of elderly people in the territorial center of social service.*

The article defines the importance of modeling the process of socio-pedagogical support of life of older people, identified two approaches in the modeling process: technology and gerontology. The author of the author of the structural-functional model of socio-pedagogical support of the life of elderly people in the territorial center of social service, which is aimed at improving the quality of life in old age. As a certain sequence of actions, it presents interrelated components: purpose, content, technological, organizational and productive. Defined the goal and objectives of each of the components and proven innovation model developed in modern conditions of development of Ukrainian society.

Keywords: modeling, elderly, socio-pedagogical support, the model of socio-pedagogical support of life of the elderly.

УДК 364 – 3

Ковальчук О. В.

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається гуманістичний аспект соціальної роботи як прикладної діяльності, що спрямована на допомогу людині, групі, спільноті тощо, що опинилася в складних життєвих обставинах. Особлива увага приділена ідеям гуманізму як основоположним принципам практичної соціальної роботи. Розкрито та проаналізовано поняття «гуманізм» з позиції філософського та психолого-педагогічних аспектів та представлена

історична ретроспектива поглядів на означене поняття. Охарактеризовано гуманістичну модель соціальної роботи, що представлена гуманістичною психологією та ґрунтується на самоактуалізації людини, прийняття себе унікальною, індивідуальною та неповторною. Здійснено аналіз етичних принципів соціальної роботи та їх значення у практичній діяльності.

Ключові слова: гуманізм, гуманний, людський, філософія соціальної роботи, гуманістична модель соціальної роботи, цінності соціальної роботи, благодійність, етика соціальної роботи.

Соціальна робота як особливий вид діяльності ґрунтується на духовно-моральних засадах, основу яких складають ідеї гуманізму, демократії, соціальної справедливості, взаємоповаги між людьми. Система цінностей соціальної роботи формувалася в процесі її історичного розвитку, при цьому доміантою їх трансформації залишалося філософське осмислення прав людини. Дотримуючись певної системи цінностей, соціальна робота часто займає активну позицію у визначенні потреб клієнтів і виступає на захист змін у соціальних службах чи соціальній політиці, покликаних сприяти більш ефективному реагуванню на потреби соціально вразливих груп суспільства, захист їх прав.

Тому мету нашої статті ми вбачаємо у розкритті гуманістичного підґрунтя соціальної роботи, як першооснови та рушія професійної діяльності.

Виходячи із мети були поставлені наступні завдання:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз поняття «гуманізм».
2. Визначити та розкрити цінності та принципи соціальної роботи.

У сучасній вітчизняній науці проблема вивчення загальнолюдських, моральних, гуманістичних цінностей відображена у працях І. Беґа, М. Боришевського, Ф. Ващука, О. Вишневського, Г. Жирської, І. Зязюна, В. Киричок, О. Киричука, О. Лавроненко, А. Лейчук, О. Матвієнко, В. Оржеховської, Д. Пашенка, О. Семенов, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Г. Тарасенко; розкривають аспекти теорії та практики соціальної роботи Т. Василенко, Л. Віннікова, І. Грига, І. Зверева, Н. Калущина, Г. Лактіонова, Н. Ларіонова, Г. Медведева, В. Никишина, О. Пічкара, Т. Семігіна; характеризують різні підходи до розробки моделі спеціалістів А. Бойко, В. Бочарова, А. Капська, В. Сластьоніна.

Середина ХХ ст. характеризується осмисленням змісту і суті суспільних відносин у практиці соціальної роботи з огляду на особистість, почуття, інтереси та цінності людини, визнання її прав і свобод. У цей час на Заході домінують гуманістичні підходи до розуміння умов життя людини, забезпечення її повноцінного розвитку та самореалізації. Обґрунтування професійного уявлення про орієнтири соціальної роботи здійснюється через галузь філософського знання – філософію соціальної роботи, в основі якої

лежить гуманізм, як система мислення, що визнає людину найвищою цінністю.

У філософському словнику соціальних термінів за загальною редакцією В. Андрущенка поняття «гуманізм» трактується: 1) прогресивний дух епохи Відродження, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв її прагнень та бажань; 2) ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності, людяність. *Гуманний* – людяний у своїх діях і ставленні до інших людей. *Людяний* – 1) який щиро, доброзичливо, чуйно ставиться до інших, уважний до чужих потреб; гуманний; 2) сповнений щирістю, гуманністю; 3) оснований на гуманному ставленні до людини; 4) у якому є щирість, уважність, доброзичливість; 5) людинолюбство, гуманізм [1].

У педагогічному словнику С. Гончаренко поняття «гуманізм» (від лат. *humanus* – людський, людяний) визначає: 1) «систему ідей і поглядів на людину як найвищу цінність»; 2) в історичному аспекті гуманізм – «прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей» [2, с. 77].

Стає очевидним, що значення слів «гуманізм», «гуманність», «гуманний» описано в різних словникових джерелах і майже не відрізняється деталями. Основні складові цих понять – любов, чуйність, повага, доброта, щирість, уважність, порядність, доброзичливість тощо.

Свого часу процес гуманізації знайшов відображення в Біблії, Євангелії, книгах духовно-церковного змісту, пам'ятках писемності Київської Русі. Основою духовності і моралі слов'янських народів (зокрема, і українського) є християнська духовність Православ'я, яка визначила мораль, цінності, спосіб життя народів, які сповідають цю віру. Вона пронизує всі сторони буття, сімейних і суспільних відносин.

Православ'я визначило нові рамки поведінки людини: що вона може і що не повинна робити, провело межу між праведністю і гріхом, добром і злом. Сила віри протягом віків не лише надихала людину на добрі справи, але і стримувала від усього поганого.

На відміну від середньовічного релігійного світогляду, в основі якого був Бог та християнські заповіді і цінності (Климент Олександрійський, Ориген, Григорій Богослов, Василій Великий, Іван Златоуст, Ієронім та Августин Блаженні), у гуманістів провідне місце в гуманістичному вченні посідала людина.

В ракурсі історичного огляду не можна не згадати західноєвропейських гуманістів XIV-XVI століття – Ф. Рабле, Е. Роттердамського, Вітторіно де Фельтре, які всупереч середньовічній схоластичній системі виховання відстоювали потребу прищеплювати дитині такі цінності, як гуманність, милосердя, співчуття до ближнього, добросердечність. Голландський

мислитель Е. Роттердамський, один з перших в Європі, обґрунтував ідею миру як одну із самих гідних форм гуманістичного існування людства у своїй сатири «Похвала глупості». Гуманісти Ф. Бекон, Дж. Бокаччо, Дж. Бруно, Леонардо да Вінчі, Ф. Рабле, В. Шекспір відіграли важливу роль у формуванні нового гуманістичного світогляду – проголосили свободу людської особистості, права людини на задоволення людських потреб. Французький мислитель Ж.-Ж. Руссо в трактаті «Про суспільний договір» висунув теорію гуманності – нові революційні ідеї Містечка людяності, які заперечують війни. Сам термін «гуманістичні цінності» не використовувався, але важливо те, що думки та переконання епохи Відродження спрямовувались на пошуки шляхів досягнення гармонії в суспільстві і людину проголошували найвищою цінністю [7].

Ідеї гуманізму сформульовані у роботах А. Дістервега, Д. Дьюї, Я. Коменського, А. Маслоу, М. Монтессорі, С. Паттерсона, Й. Песталоцці, Ф. Петрарки, К. Роджерса, Л. Рона, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спока, В. Франкла, С. Френе, Е. Фромма, Р. Штайнера та ін. Так, Франческо Петрарку називають «першим гуманістом». Він написав біля сотні трактатів з різних питань моралі, літератури, політики і заклав у свої твори основи нового гуманістичного вчення про людину.

Отже, проведений нами аналіз історії розвитку гуманності засвідчив, що гуманізм переорієнтовував погляди на людину, на взаємини між людьми, визначив, що їх нормою повинні бути рівність, свобода, справедливість, милосердя, любов, доброта, допомога, що в свою чергу складають цінності соціальної роботи.

Як зазначає російський науковець М. Фірсов, з другої половини XIX ст. та до кінця XX ст. набуває особливої актуальності філософія гуманізму, що прийшла на зміну «пуританській етиці», де людина протиставляється труднощам, які перед нею постають, що виживає за будь-яких обставин. Таким чином, перед державою постають завдання допомоги нужденним [11].

Особливе місце у розвитку теорії соціальної роботи на Заході займає концепція «welfare state», або «держава загального добробуту». Основні ідеї ґрунтуються на визнанні прав кожної людини, тільки тому що вона є – забезпечення гідного мінімуму існування та роль держави як гаранта цих прав [10]. Проте, ідея державної системи соціального забезпечення найчастіше базується лише на визнанні рівних прав кожного громадянина (або людини) на мінімум благ і в цьому сенсі є універсальною. У реальній практиці соціальні працівники виходять з визнання різноманіття індивідуальних потреб.

У 60 – 70 рр. XX ст. особливості поширення набуває гуманістична модель соціальної роботи, що ґрунтується на чотирьох основних принципах гуманістичної психології: принципі цілісності особистості; принципі позитивності людської природи; принципі розвитку і принципі активності. Відповідно до першого принципу цілісність «Я» створює унікальний

характер переживань людини. Таким чином, багатство внутрішнього світу і що з цього взаємодія з зовнішнім світом, залежать від цілісності особистості. Принцип позитивності, що оголошує природу людини доброї і конструктивною, переносить увагу на вивчення здорових, творчих індивідів, які мають проблеми, але в змозі їх вирішити самостійно. У цьому сенсі - гуманістична модель постає для соціальної роботи ідеалом в найвищому сенсі. Третій принцип в центр уваги ставить необхідність реалізації потенцій, закладених в людину. Мабуть, цей принцип повинен цікавити і соціальну роботу. Завдання соціального працівника співзвучна ідеям гуманістичної психології: творчий потенціал людини повинен бути реалізований повною мірою і реалізований не на шкоду собі та іншим, а на благо. І, нарешті, третій принцип доводить, що людина має бути самодостатнім і активним. При цьому його активність повинна проявлятися в сьогоденні, яке може бути не ідеальним, але в цьому справжньому людина повинна навчитися жити [9].

Гуманістична модель представляє модель практики соціальної роботи, яка вбачає головним резервом особистість самої людини, в основу якої покладені не директивні методи впливу, коли людина може надавати собі психотерапевтичну допомогу через усвідомлення і прийняття відповідальності за свої думки і вчинки, довіри до себе, відчуття власної унікальності, знання своїх індивідуальних особливостей, прийняття себе таким, який ти є.

Передумовами виникнення соціальної роботи в Україні стали політичні та економічні чинники, зокрема війни, розпорошення українських земель, гноблення народу. Духовність та віра в добро не давала зачерствіти душам, що проявлялося людинолюбством, незлостивістю, відкритістю. Ці риси, перш за все реалізувалися через релігію, що сповідувала гуманістичне ставлення до бідних та нужденних. В умовах того часу активно розвивалося благодійність – це «вияв цілеспрямованої уваги до людей, які з різних причин не можуть власними силами забезпечити собі хоча б мінімальні умови для існування, надання їм посильної допомоги у збереженні й організації своєї життєдіяльності, матеріальне й духовне підтримання їх» [8, с. 41-42].

Благодійність, як соціальне явище є вершиною прояву гуманності, так як це завжди реальна справа — добровільна безкорислива, матеріальна або фінансова допомога однієї людини чи групи людей іншій людині чи групі людей, котрі такої допомоги потребують.

Гуманістична природа чітко прослідковується в цінностях соціальної роботи, що мають комплексний характер.

Як зазначає О. Карпенко, «гуманістичний ідеал – самоцінність особистості – визначає смисл і призначення цієї діяльності, а її цінності у зв'язку з цим відображають визнання гармонії і суспільних і особистісних інтересів, усвідомлення праці як вищого смислу життя, пріоритет загальнолюдських цінностей, доброта. У зв'язку з цим завданням соціальної

роботи є встановлення балансу між відповідальністю суспільства перед особою і відповідальністю перед суспільством» [5, с. 16].

Проблеми ціннісної бази соціальної роботи безпосередньо пов'язані з її гуманістичною суттю, оскільки незалежно від конкретних завдань тієї або іншої моделі соціальної допомоги ключовою цінністю соціальної роботи виступає будь-яка особа. Це означає, що підхід до життя кожного індивіда як вищому ціннісному вимірюванню доповнюється розумінням тієї обставини, що сама це життя повинне бути гідне людини. Правом на допомогу з боку суб'єктів соціальної роботи володіє кожен, хто звертається до них, без дискримінації на будь-яких підставах. Гуманістичні орієнтири спонукають суб'єктів соціальної роботи до взаємодії з клієнтами, заохочуючи їх до співпраці [6].

Професійні цінності соціальної роботи відображені в документі "Етика соціальної роботи: принципи і стандарти", який прийнято у липні 1994 р. в Колombo на загальних зборах Міжнародної федерації соціальних працівників. Суть документу відображає дотримання прав та свобод людини, повагу її інтересів незалежно від приналежності до соціальної групи, статі, віросповідання, національності, мови, політичних переконань.

Нами встановлено, що у міжнародних документах, починаючи з Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактів про громадянські і політичні права людини і про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., законодавчо закріплюються невід'ємні права громадян - на життя, свободу і справедливість, фіксується їх загальний, природжений, невід'ємний і цілісний характер. Саме на основі усвідомлення необхідності захисту прав людини поступово в процесі історичного розвитку склалися цінності соціальної роботи.

Важливе місце в практиці соціальної роботи займають принципи професійної діяльності, що складають етикет соціального працівника. Зокрема, серед принципів соціальної роботи, саме принцип гуманізму включає такі якості як чуйність, тактовність, скромність, ввічливість. Принцип гуманізму потребує від соціального працівника поваги до людини, визнання гідності його особистості, доброзичливого ставлення. Принцип втілюється в таких вимогах до поведінки соціального працівника, як увічливість, тактовність, скромність, чуйність, пильність і точність [4].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що на цих базових цінностях засновані інструментальні (професійні, що пов'язані з професійною діяльністю) цінності соціальної роботи: відкритість, чесність, співпраця, відповідальність за вирішення проблем клієнта, готовність до передачі знань і умінь, повагу до своєрідності кожної особистості, до конфіденційності клієнта і тощо.

Орієнтуючись на професійні цінності як на інструментальні, фахівець ставить мету, вибирає засоби, виробляє стратегію і тактику діяльності, оцінює її результати. Слід зауважити, що «на якість діяльності впливає як

дієвість базових цінностей соціальної роботи у суспільстві, так і усвідомленість інструментальних цінностей професії, їх прийняття на особистісному рівні самим фахівцем» [3, с. 26].

Підсумовуючи здійснений аналіз наукових досліджень філософського, психолого-педагогічного спрямування засвідчив, що гуманізм впливає на дотримання норм і принципів, приміром альтруїстичного характеру; визнання потреб і інтересів іншої людини і поваги до її гідності; здатність до духовного самооновлення і морального звеличення; терпимість і толерантність до поглядів інших людей. Перспективним напрямком подальших досліджень може стати більш ширшим та стосуватися аналізу впливу гуманістичних цінностей на якість надання соціальних послуг.

Використана література:

1. Андрущенко В. П., Андрущенко Т. В., Антонечко В. Г., Бакіров В. С., Балабанова Г.П. Філософський словник соціальних термінів / В. П. Андрущенко (заг. ред.). - 3 вид., доп. - К.; Х. : Видавництво «Р. И. Ф.», 2005. – 672с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 370 с.
3. Гришанова, Н.А. Професійна підготовка соціальних працівників: нові підходи і тенденції / Соціальні технології, дослідження. - 2005. - № 2. - С. 25-26.
4. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: Наук.- навч. - методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів і спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / Харченко С.Я., Кратінов М.С., Ваховський Л.Ц., Кратінова В.О., Песоцька О.П., Караман О.Л. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 319 с.
5. Карпенко О.Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника : навчальний посібник. – К.: Видавничий дім «Слово», 2014. – 192 с.
6. Клименюк Н. В. Гуманізм як система загальнолюдських цінностей (історичний аспект).- [www. intkonf. Org](http://www.intkonf.org)
7. Клименюк Н. В. Морально-гуманістичний характер соціальної роботи / Наукові праці : науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 141, Т. 153. – Педагогіка. – 136 с.
8. Лукашевич М. П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2002. - 136 с.
9. Социальная психология личности./ Под ред. В.А. Лабунской. – М., 1999. – 397 с.
10. Холостова, Е. И. Социальная работа: история, теория и практика : учебник для бакалавров / Е. И. Холостова. — М. : Издательство Юрайт, 2011. — 905 с.

11. Фирсов М.В., Студенова Е.Г. Теория социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛА ДОС, 2001. — 432 с.

КОВАЛЬЧУК ОЛЬГА ВИКТОРОВНА, *Гуманистические основы социальной работы: теоретико-методологический аспект.*

В статье раскрывается гуманистический аспект социальной работы как прикладной деятельности, которая направлена на помощь человеку, группе, сообществу и т. д., оказавшейся в сложных жизненных обстоятельствах. Особое внимание уделено идеям гуманизма как основополагающим принципам практической социальной работы. Раскрыто и проанализировано понятие «гуманизм» с позиции философского и психолого-педагогических аспектов, представлена историческая ретроспектива взглядов на обозначенное понятие. Охарактеризована гуманистическая модель социальной работы, которая представлена гуманистической психологией и основывается на самоактуализации человека, принятие себя уникальной, индивидуальной и неповторимой. Осуществлен анализ этических принципов социальной работы и их значение в практической деятельности.

Ключевые слова: гуманизм, гуманный, человечный, философия социальной работы, гуманистическая модель социальной работы, ценности социальной работы, благотворительность, этика социальной работы.

KOVALCHUK OLGA, *Humanistic bases of social work: theoretical and methodological aspect*

The article reveals the humanistic aspect of social work as a applied activity which aims to help the person, group, community and the like who find themselves in difficult life circumstances. Special attention is paid to the ideas of humanism as the fundamental principles of practical social work. Disclosed and analyzed the concept of "humanism" from the perspective of philosophical and psychological-pedagogical aspects and historical retrospective views on the identified concept. Characterized by a humanistic approach to social work that is presented to humanistic psychology and is based on the actualization of man, making yourself unique, individual and unique. The analysis of ethical principles of social work and their importance in practice.

Keywords: humanism, humane, humane, philosophy social work, humanistic approach to social work values social work, charity, ethics of social work.